

Fascinerende pijlstaartvlinders

Door hun formaat, mooie kleuren en snelle vlucht horen pijlstaartvlinders tot de opvallendste nachtvlinders. In dit artikel vertelt Joh. H. Stolk over zijn jarenlange ervaringen met het zoeken en kweken van deze bijzondere vlinders.

Joh. H. Stolk

Nachtvlinders hebben mij van mijn jeugd af minstens even sterk geboeid als dagvlinders. Komt het door hun gedrag, bouw of levenswijze? Door hun rupsen, die met wratten, haren, penselen, hoorns en pelzen zijn uitgedost? Door de 'mystiek' der zomernacht? Dat laatste mag dan romantisch klinken, maar ontkomen wij vlindermensen wel helemaal aan die invloed?

Vanaf mijn twintigste jaar kweek ik pijlstaarten (*Sphingidae*). De Ligusterpijlstaart (*Sphinx ligustri*), de Pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellatus*) en de Populierepijlstaart (*Laothoe populi*) waren de eerste. Sindsdien zijn zeer veel *Sphinxen* bij me uitgevlogen en heel wat rupsen hebben in hun karakteristieke houdingen gesmuld van hun voedselplanten in de kassen. Jaren later kwamen

De Populierepijlstaart is de meest algemene pijlstaartvlinder van ons land.

Foto: Henkjan Kievit.

daar nog het Avondrood (*Deilephila elenor*) en de Walstropijlstaart (*Hyles gallii*) bij.

PIJLSTAARTJACHT

Dikwijls ging ik in de jaren vijftig bepakt en bezakt met opbergmaterialen met de trein uit Den Haag naar Ede of Maarn. Ik huurde daar een fiets en trok de kaalslag in de denbossen in, waar de Wilgenroosjes (*Chaenomon angustifolium*) roze wuifden. Rouwmantels (*Nymphalis antiopa*) fladderden langs de boszoom. Op de Wilgenroosjes zocht ik het Avondrood, een van de pijlstaarten. De een na de andere dikke, grauwbroune rups, slangachtig en quasi-woest ging mee. In mijn Haagse tuin had ik een Wilgenroos- en Balsemienhoekje, waarmee ik de rupsen voedde. Ook plukte ik Geel walstro (*Gallium verum*), want dat eten ze ook. Dat plantje groeit op zonnige duinhellingen.

Ondertussen speurde ik op de Kruipwilgenbosjes (*Salix repens*) in de duinen naar de grijsgroene rupsen van de Pauwoogpijlstaart, die van de Populierepijlstaart en andere, kleinere soorten. Die Kruipwilgjes stellen in augustus en september nooit teleur. Een grote diversiteit aan nachtvlinderrupsen leeft daarop, evenals op de Ratelpopulier (*Populus tremula*). Vorig jaar vond ik daarop bij het Wekeromse Zand maar liefst twaalf volgroeide Populierepijlstaart-rupsen en nog wel op kleine struikjes, variërend van 1 tot 1,5 m hoog! Op de Veluwe leerde ik de Walstropijlstaart beter kennen. De vlinder is schitterend, zijn grote rups, die op Wilgenroosje leeft, erg variabel van kleur. Deze soort is in Nederland zeldzaam en komt vooral voor op de Zuid-Veluwe en in de omgeving van Dwingelo. Ik kreeg trouwens ook een melding van een rups uit Nunspeet (september 1990) en een uit Vlijmen (1989).

DE LIGUSTERPIJLSTAART

De Ligusterpijlstaart is een van onze grootste vlinders. Het is altijd weer een verrassing als je de volgroeide rups, die 8 of 9 cm lang en 1,5 cm dik is, acrobatisch met zijn nasschuiers aan een heestertak ziet hangen. De

De rups van de Ligusterpijlstaart.
Foto: J. Trapman.

rup is groen met zeven schuine lila en witte strepen aan beide zijden en een zwarte hoorn. Dit laatste is een kenmerk van alle pijlstaartrupsen.

Rupsen van de Ligusterpijlstaart vond ik voor het eerst op Wilde liguster (*Ligustrum vulgare*) in de duinen. Toen ik in 1943 als jongen naar Twente moest verhuizen, zocht ik daar overal naar deze goede bekende. Pas veel later merkte ik dat de soort ontbreekt in de hogere delen van ons land. Later, terug in het westen, vond ik jaarlijks wel zo'n vijftig poppen in de winter.

In 1962 was het afgelopen met het zoeken naar deze soort in de grote bevolkingscentra. Alleen aan de oostrand van Den Haag (Ma-

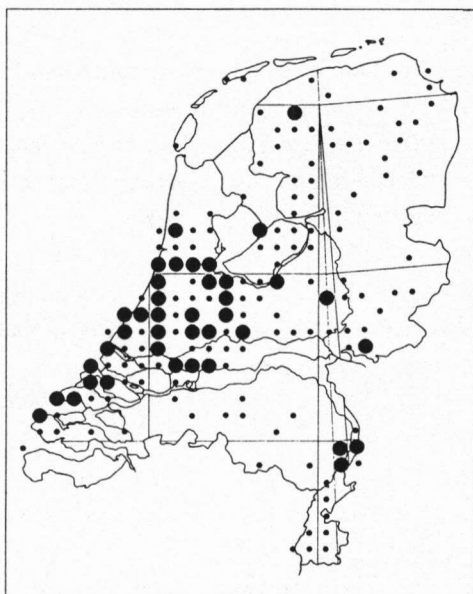
riahoeve) zaten er nog wat. Dat leidde tot speuren en zwerven in het Groene Hart. Omdat ik in 1972 naar de Lopikerwaard verhuisde, zat ik weer middenin het *ligustri*-jachtgebied. Op Sering, Forsythia, Liguster, spiraea-soorten, op Es en Hulst zelfs, zitten de reuzenrupsen, vaak bij tientallen tegelijk. Nu ik in Lunteren woon, moet ik ieder jaar voor 'vers' materiaal naar het westen. Drie jaar geleden ontdekte ik, dat er behalve in het westen en Friesland ook nog een populatie in Harderwijk bestaat.

Veel tuineigenaren zien hun struiken meer als verlengstuk van hun meubilair dan als onderdeel van de natuur. Zoals alle rupsen staat de Ligusterpijlstaart slecht bekend bij tuinaanbidders en moet hij in veel tuinen dus voor zijn leven vrezen, maar gelukkig is hij goed gecamoufleerd in heg en struik. Mijn tuin heb ik omgebouwd tot een echte pijlstaart-waardplantentuin: er staat Liguster, Sering, Wilgenroosje, diverse wolfsmelksoorten, Kamperfoelie en Walstro in. Het aanleggen van zo'n tuin is overigens zeer bevorderlijk voor de plantenkennis!

In de zomeravond kijk ik graag naar de verschillende soorten pijlstaartvlinders die mijn tuin komen bezoeken. Ligusterpijlstaarten duiken de tuin in rond half elf, draaien en stormen weer als zwaluwen aan. Ondertussen is het al druk bij de Koekoeksbloemen; eerder zweefden Avondroodvlinders voor de bloemen en werken hen allen af. Een Walstropijlstaart ontfermt zich over de Damastbloemen, vaag fonkelt het groen, crème, wit en rood in het duister. Gekweekte Ligusterpijlstaarten heb ik nooit in mijn tuinen zien foerageren, wel zag ik wilde exemplaren op Kamperfoelie. Ik denk dat gekweekte dieren te goed doorvoed zijn om meteen al te gaan eten.

DE KWEEK

Pijlstaartvlinders, vooral de Pauwoogpijlstaart, zijn gemakkelijk te kweken. Nadat de vlinders gepaard hebben en eieren hebben afgezet duurt het ongeveer 9 dagen voor de ei-

Verspreidingskaart van de
Ligusterpijlstaart (alle stadia).
Uit: De Nederlandse Pijlstaart-
vlinders. K.N.N.V., WM nr. 180.

De Walstropijlstaart
nectardrinkend uit een
Damastbloem.

Tekening: Leonie Nienhuis.

eren uitkomen. De jonge rupsen kunnen in plastic doosjes met voedsel worden gehouden tot ze 1,5 cm groot zijn (2^e vervelling). Plaats de wat grotere rupsen in ruime kweekkassen en vervang het voedsel tenminste om de twee dagen, ook al is het niet opgegeten. Het voedsel kan het beste in kleine flesjes met nauwe halzen staan. De uitwerpselen, die wel 1 cm groot kunnen worden, moeten dagelijks verwijderd worden. Door WC-papier op de bodem te leggen verdrogen ze snel.

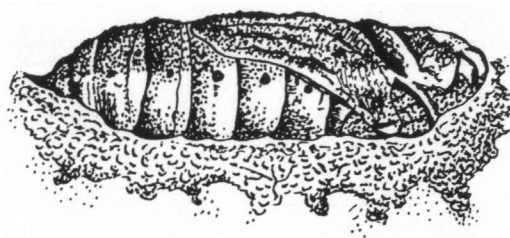
De vervelling van de rups duurt minstens drie dagen en komt vier keer in het rupsenleven voor. Bij het verversen van het voedsel moeten de takjes met vervellende rupsen apart worden gehouden, liefst in het donker. Na de vervelling kunnen ze weer bij de andere rupsen gezet worden. Zelf heb ik altijd binnenshuis gekweekt voor een raam dat open kan, zodat de temperatuur gelijkmatig is.

De beste maanden om rupsen van pijlstaartvlinders te gaan zoeken zijn augustus en september. In die tijd kunt u bijvoorbeeld de rupsen van de Pauwoogpijlstaart op rijen aan-

geplante Bittere wilg (*Salix purpurea*) vinden. Kweek nooit te veel dieren tegelijk, maar laat bij het ontdekken van een forse rupsenpopulatie ook veel 'zitten'. Teveel pijlstaart rupsen kunnen in de kooi elkaars 'hoorns' op het laatste segment opknabbelen. Geef de rupsen altijd te eten van de planten waarop u ze vond.

Eten de rupsen niet meer, zijn ze zo'n 7 à 8 cm lang en lopen ze onrustig op de bodem van de kas dan maken we de poppenbak klaar. Gebruik hiervoor een royale aquariumbak met (schuif)deksel. Neem turfmoel, helder zand en potgrond, verwijder de onzuiverheden en kneed dit geheel met wat water tot een vochtige, rulle massa. Breng een laag van ongeveer 20 cm in de bak aan, waarvan de onderste helft goed is aangestampt en het bovenste deel wat losser is. De rupsen kunnen in de grond gangen boren en een popholte maken. Als ze allemaal in de grond zitten kunnen ze na 3 weken opgegraven en gecontroleerd worden. De nog niet verpopte rupsen worden in een holte gelegd, die met de vinger gemaakt kan worden. Bij het controleren wordt de grond eventueel wat vochtiger gemaakt, waarna de poppen weer op hun plaats worden teruggelegd.

Vanaf oktober tot eind februari wordt de bak met poppen buiten onder een afdak gezet (deksel dicht). Ze moeten genoeg winterkou opdoen. Vanaf eind februari kunnen ze al naar binnen in een onverwarmde kamer. Vanaf april wordt de bak zo nu en dan in de zon

Pop van een Pauwoogpijlstaart.
Tekening: Leonie Nienhuis.

voor het raam gezet. Half april kunt u de poppen uit de grond halen en tussen plakken mos bovenop de aardlaag leggen. Pas op voor uitdroging, bij droog weer iedere week licht bestuiven. Plant flinke takjes in de aarde, want de dieren gaan nu uitkomen en ze moeten hun vleugels hangend laten drogen na de ontpopping.

Rups van de Pauwoogpijlstaart.
Foto: Henkjan Kievit.

in de ruststand geslagen, naar achteren over de achtervleugels. Gedurende het oppompen van de vleugels is ook het zogenaamde *frenulum* goed te zien, een vezel die voor- en achtervleugel bij elkaar houdt.

In tegenstelling tot de Ligusterpijlstaart komen de Pauwoogpijlstaart en de Populierepijlstaart 's nachts om ongeveer 4 uur uit.

HET UITVLIEGEN

Meestal paren de vlinders snel na het uitkomen, na een à twee nachten. De paring van de Ligusterpijlstaart duurt soms wel 16 uren! Het vrouwtje gaat daarna vrij snel eieren leggen, ook als ze geen voedsel heeft gehad. De eieren zijn mooie groene parels van 1,5 mm lang, wat vrij groot is voor een vlinder. Mannetjes en vrouwtjes die uitkomen bekijk ik op kleur, waarna ik hen vrij laat. Het fraaie roze van het lijf en de achtervleugels kan bij de Ligusterpijlstaart wisselen van intensiteit. Na strenge winters zijn de ontpopte dieren dieper en feller van kleur dan bij zachte, natte winters. Wat ik van Engels materiaal zag, versterkt die mening.

Dankzij de grootte van het dier zijn de vlinder en zijn vlucht altijd fascinerend. Voordat zij wegvliegen maken de pijlstaarten eerst met de voorpoten 'toilet', waarna de vleugels twee tot vijf minuten met toenemende frequentie vibreren. Dan volgt de aanloop op de startbaan en... los!

De omgang met pijlstaartvlinders heeft een aparte charme. Hun grootte, de kleur van rupsen en vlinders en de felheid van de foeragerende vlinders maken deze dieren een lust voor het oog. Dat maakt hen bovendien tot dankbare objecten voor fotografen!

Tot slot wil ik graag mijn lof uitspreken over Jan Meerman. Hij is een eminent pijlstaartenkenner en zonder hem had ik mijn talrijke waarnemingen van meer dan veertig jaar geen doel kunnen geven!

DE ONTOPPING

Het uitkomen van bijvoorbeeld de Ligusterpijlstaart is altijd fascinerend. Na circa veertig weken rekt de 5 cm grote pop zich uit. Enkele uren daarna komt hij uit, meestal is dat rond 10 uur 's morgens. Een groot deel van de bijna duizend exemplaren die in de loop der tijd bij mij uitkwamen, deed dat omstreeks die tijd. De pop kraakt dan open; eerst komen de poten van de vlinder eruit, vervolgens schuift de roltong uit de schede en dan komt de rest. Het felroze, zwart en bruin fonkelen terwijl hij op een tak klimt, die in de aarde is geplant. Dan gaan de spitse en lange vleugels groeien. Na een half uur hangen de voorvleugels naast elkaar, parallel naar achteren. Na circa vier uur worden ze

SUMMARY

Moths belonging to the family *Sphingidae* are easy to breed and therefore popular among amateur breeders. Not in the least on account of the size and colouration of both caterpillars and adults. A description is given of the breeding of *Sphinx ligustri*.